

Budapesti Levéltári Mozaikok

2021/9. szám (régi sorozat 36. szám)

DOI: [10.56045/BLM.2021.9](https://doi.org/10.56045/BLM.2021.9)

ISSN: 2939-6921

URL: <http://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2021/12/14/leveltari-mozaikok-36/>

SIMON KATALIN

**Keresztek útján.
*Régi budai fészületek és kápolnák
nyomában***

A cikk egy különleges és értékes forrást mutat be. Buda város Telekhivatalának anyagában maradt fenn a város magánkápolnáinak és fészületeinek, szobrainak leírása 1727-ből. A listából megismerhető az emlékek helye, korabeli állapota, a különböző társadalmi rangú alapítók személye, ezáltal a hitélet jelentősége a 18. század első felében Budán.

Kulcsszavak: *Buda, 18. század, hitélet, fészület, magánkápolna, 1727*

Buda város Telekhivatalának iratanyagát a neve alapján unalmas ingatlan-nyilvántartásnak gondolhatnák a kutatók, a hivatal azonban értékes és érdekes, változatos dokumentumokat őrzött meg az utókor számára, amelyekből szemünk előtt rajzolódik ki a 17. század végétől egyre népesebbé váló város képe. A Telekkönyvi iratok¹ alapvetően Buda lakóinak ingatlanügyeihez kapcsolódó különböző dokumentumok gyűjteménye. Van benne végrendelet, házassági szerződés, az adott ingatlan birtokbavételével kapcsolatos feljegyzések, csődügyek, de akár telekfelméréssel is találkozhatunk. Ebben az iratanyagban rejtőzött az alábbiakban bemutatandó összeírás is.

Buda Telekhivatalának képviselői 1727. június 30-án összeírták a város külterületén lévő, utak mentén, szőlőkben található keresztek, szobrokat, kisebb kápolnákat. A kimutatás értékét az adja, hogy a benne említett emlékek többsége sem a pár évvel később, 1732-ben készült egyházlátogatási jegyzőkönyvben,² sem a korszak részletes városleírásaiban³ nem bukkan elő. Buda külterületét a korban két nagy részre osztották a kortársak: a Székesfehérvári-hegyre (*Stuhlweissenburger Gebürg*) és a Pálvölgyi-hegyre (*Paulithaler Gebürg*). Előző a Sváb-hegytől a Gellért- és Sas-hegyig terjedő területet foglalta magába, utóbbi a Pál-völgy környéki szőlőket, a kimutatás is eszerint sorolja fel az emlékeket.⁴ A listában tizenkét kereszt, öt feszület, egy Szentháromság-oszlop, egy Szűz Mária-oszlop, és egy Szűz Máriát ábrázoló tábla, valamint hat kápolna szerepel. A 26 emlékből 6 esetben nem említik, hogy ki állíttatta, valószínű, hogy ezek voltak a legrégebbiek, háromnál csak az állíttató foglalkozását tüntették fel (rác szabó, gombkötő, szablyakészítő), közülük kettőt lehetett feltételelesen azonosítani. Az esetek felében (13) az összeírás idején már nem élt az alapító. A keresztek egy része fa lehetett, legalábbis azok, amelyekre Szent Annát, a Szent Családot vagy a Szűzanyát ábrázoló festett táblát tettek. Emellett említenek egy, a Sas-hegy alján álló Szentháromság-szobrot, amelyről kérdés, hogy milyen kapcsolatban áll a Törökbálinti út és Gazdagréti út sarkán ma is meglévő Szentháromság oszloppal (feltehetőleg elődje lehetett, mivel a mai is álló oszlop alapítását 1761-re teszik, ez pedig már 1727-ben felújításra szorult).⁵ A felsorolásban szereplő Immaculata az 1702-ben Matthias Janosch üvegesmester által alapított, egykor a mai Alkotás utcánál álló szobor, Buda legrégebbi köztéri szobra. A feszületek közül kiemelkedett a Gellért-hegy tetején álló, 1715-ben emelt Kálvária-csoport.⁶ Az összeírásból derül ki alapítója: Saillr, valószínűleg az a Franz Sailer patikus, aki 1732-ben a mai krisztinavárosi plébániatemplom elődjének számító Kéményseprő-kápolna adminisztrátora volt.⁷ A keresztállítók ötöde a várost a szabad királyi városi rang eléréséig igazgató Budai Kamarai Adminisztrációhoz kötődött,

¹ Budapest Főváros Levéltára (BFL) Buda város Telekhivatalának iratai, Telekkönyvi iratok (IV.1009.g)

² Ez 11 kápolnát és a 4 Kálvária-hegyen lévő sorolja fel, valamint a kórház és a szegényház kápolnáját. A jól ismert kápolnák mellett érdemes megemlíteni a Bécsi kapu alatti Szent Xavér-kápolnát, a Székesfehérvári kapu alatt a Kéményseprő-kápolnát, a Gellért-hegy déli végén a lazarétum melletti Szeplőtelen Fogantatás-kápolnát.

Pl. BFL Buda város Tanácsának iratai, Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (IV.1002.oo) 1. kötet (Vár, 1732)

³ [Vanossi, Franz]: Neu aus seinem Stein-Hauffen wiederum aufwachsendes Ofen... Ofen, 1733., Miller, Joannes Eleemos. Ferdinandus: Epitome vicissitudinum et rerum memorabilium de libera regia ac metropolitana urbe Budensi... Budae [1760].

⁴ Dvihally Anna Mária: A budai szőlőművelés története. Budapest, 1932. 34. és Nagy Lajos: Budapest története III. A török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Budapest, 1975. 47. p.

⁵ Utóbbi Havas Boldogasszony-plébániatemplom 1846. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvében 1761-es alapításúnak írják. Bíró Aurél: A gazdagréti Szent Angyalok plébánia. In: Beke Margit: A katolikus Budapest I. Budapest, 2013. 346-347. p.

⁶ A *Blockhaus* (katonai építmény) mellett állt. Rossz állapota miatt a 19. század elején kápolnát építettek a helyére. Simon Katalin: Buda II. kötet (1686–1848) / Part II (1686–1848). Magyar várostörténeti atlasz 5. Hungarian Atlas of Historic Towns No. 5. Budapest, 2017. 70. p.

⁷ BFL IV.1002.oo (1732, Vár)

annak kedvezményezettje volt, amelytől akár több szőlőbirtokot is kaptak ingyen, majd Buda életében befolyásos szerepet játszó szereplőkké váltak, így Johann Georg Götz császári ácsmester vagy a Sauttermeister család tagjai. Az alapítók egy része a várospolitikában is kapcsolatban állt egymással, sőt, szőlőik egy része is egymás mellett terült el (Friedrich Sauttermeister – Johann Christoph Baitz).⁸

A kápolnák azonosítását nehezíti, hogy nem minden esetben tüntették fel titulussát. Az egyik kivétel az 1710. évi pestisjárványt követően emelt Szent Rókus-kápolna, amelyhez stációkat is építettek.⁹ Szent Rókus napján körmenet jött az egyes városrészekből a kápolnához.¹⁰ A pestisszentről kapta a nevét a hegy is, amit korábban *Judenberg*nek neveztek. A József- és Ferenc-hegy kápolnái valószínűleg a Szent József-kápolnát és az akkoriban Kálvária-hegynek is nevezett terület jezsuiták gondozásában lévő kápolnáit (Szent Sír, Szent Kereszt, Fájdalmas Szűzanya) jelölik. Szintén az 1710. évi pestisjárványhoz kapcsolódott a Jacobo Cetto olasz kereskedő által fogadalomból alapított Szentháromság-kápolna.¹¹ Említésre méltó, hogy a másik ismert kápolnaalapító, Thomas Schütz újlaki vincellér a város kevésbé vagyonos rétegéhez tartozott. Ezen kisebb külterületi „*inkább csak stációknak nevezhető*” kápolnában mindössze szüret idején miséztek, és a jezsuiták rektora, mint Buda plébánosa alá tartoztak. Egyébiránt a városon belül lévő kápolnáknál sem miséztek vasár- és ünnepnapokon, nehogy a plébániatemplomokat kevesebben keressék fel (a Császár-fürdőben viszont tartottak misét, de csak a fürdővendégeknek, és azoknak, akik máshova nem tudtak volna menni).¹² A kápolnák egy részét (a lakott területen lévőket is, így például a Bécsi kapu alatti Szent Xavér-kápolnát) II. József idején felszámolták. Az út menti keresztek többsége, mivel valószínűleg fából készültek, az évtizedek során az enyészeté lett. Az 1727-es összeírás azonban megőrizte emléküket, s ezáltal képet kaphatunk arról, hogy mennyire szőtte át a hit a 18. század első felében a budai lakosok mindennapjait.

Végezetül álljon itt Johann Christoph Baitz helyettes polgármester 1726-ban íródott végakarata, amely a korszakban is ritka vallásosságról, egyúttal adakozókészségről tanúskodik (Baitz tett még 1709-ben fogadalmat a pestisjárvány kezdetén arra, hogy az addigi helyén új, méltóbb – a ma is álló – Szentháromság-szobrot emeltet a Várban). Végrendelete szerint a Várban, a ferencesek templomának tornya aljában, a Szűzanya képe alá temettette el magát, minden pompa nélkül. Hatalmas összeget, 2200 forintot hagyott a Baden-württembergi, Bad Salgau-beli Siessen domonkos kolostorára azzal a feltétellel, hogy annak alapjaiból évente egy énekes misét, negyedévente egy szentmisét mondjanak a Baitz-rokonságért (a kolostor apátnője ekkor nővére, Josepha Catharina volt). A riedlingeni (zwiefaltendorfi) Szent Mihály-templom sírkápolnájának 600 forintot hagyott azzal a feltétellel, hogy minden pénteken mondjanak érte örökmisé, az összeget, mint tőkét pedig egyik nővére kezelje (akinek az elöljáróságok tudtával jogában állt azt rábízni másik nővérére). Baitz meghagyta továbbá, hogy a nevezett tőke maradjon családjá kezelésében. 700 forintot hagyott a várbeli ferencesek új templomának megépítésére, cserébe nejjéért és rokonságáért negyedévente egy misét kért a szerzetesektől. Saját lelki üdvére 100–100 forintot adott további 200–200 szentmiséért a várbeli és a vízivárosi

⁸ „Alacsonyabb szinten” példa még Jacob Prauner telekkönyvi kerülő és Georg Schmeltzer.

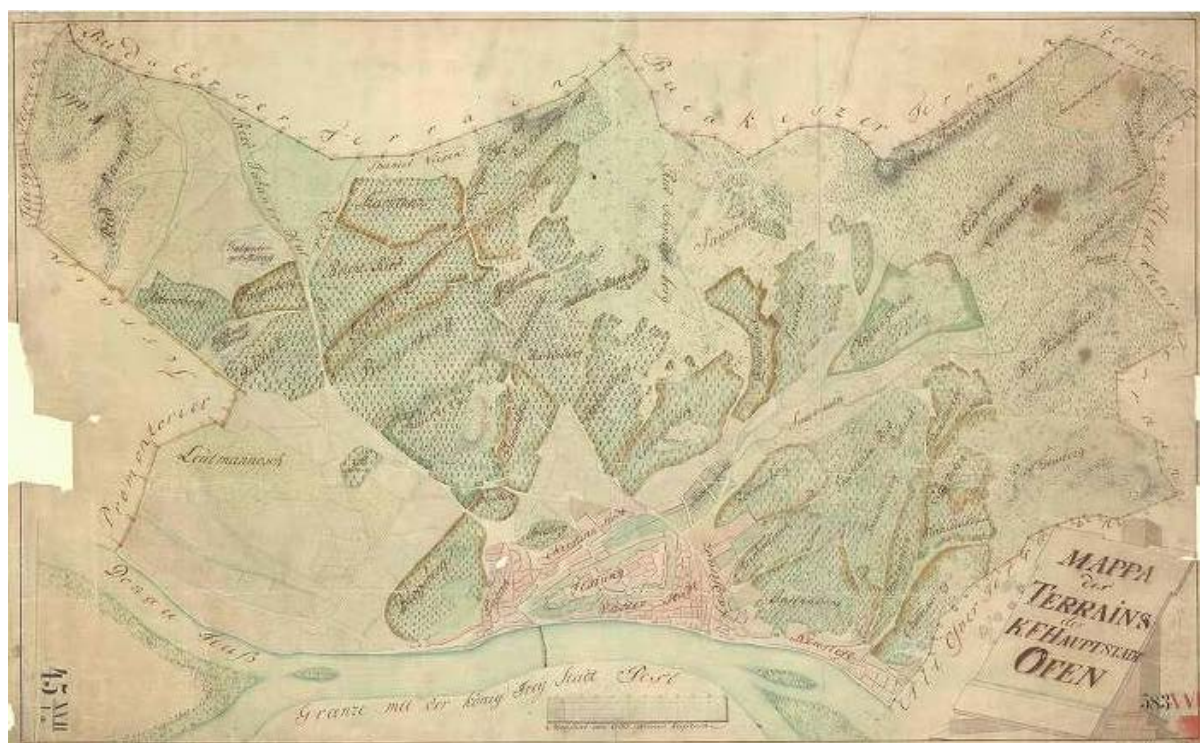
⁹ II. József idején felszámolták. BFL Buda város Alkamarási Hivatalának iratai. Templomszámadások (IV.1007.c) 57. doboz Xavéri Szent Ferenc-kápolnára vonatkozó iratok, Vanossi 1733. 29., Géra Eleonóra Erzsébet: Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái, 1708–1710. Budapest Főváros Levéltára, Budapest 2016. 1131. sz. regeszta

¹⁰ BFL IV.1002.oo (1732, Vár)

¹¹ Miller 1760. 109.

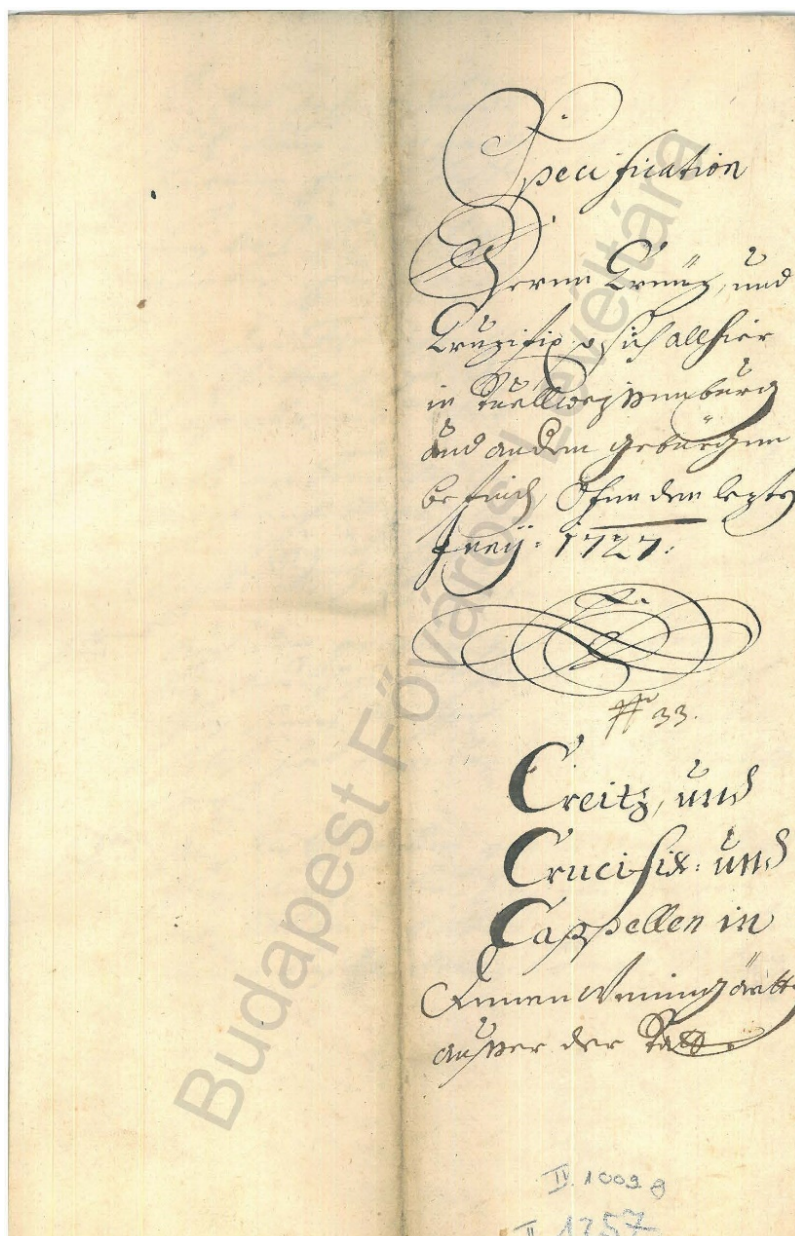
¹² BFL IV.1002.oo (Vár, 1732)

ferenceseknek, 25–25 forintot a karmelitáknak és a vízvárosi kapucinus atyáknak, valamint a komáromi trinitáriusoknak 50–50 szentmisére. A fogolykiváltó trinitáriusoknak pénzben vagy borban további 25 forintot adományozott. Az újlaki Segítő Szűz Mária-templomnak 150 forintot, 20 forintot a Kéményseprő-kápolnának. Amennyiben nem a kápolnára fordítódna az összeg, az egyik testvériségre (*Congregation der Todt Angst Jesu Christi*) hagyta az összeget. A városi kórház 15-, a szegényház 200 forintot örökölt tőle, további 400-at hagyott a két intézményre azzal a feltétellel, hogy amíg él, az özvegye kezelje a nevezett összeget, amelynek éves kamatait (20 forintot) ossza ki időben. Cserébe a két házban élő betegek halála emléknapján mondjanak lelki üdvéért és rokonságáért egy rózsafüzért, Mindenszentek litániáját és egy bűnbánati zsoltárt (*De profundis clamavi*). A csongrádi templom Oltáriszentség-oltáránál örökmécsesre 130 forintot hagyott.¹³

1. kép. Buda áttekintő térképe a 18. század végén az egyes dűlők megnevezésével
(18. század vége, [BFL XV.16.a.201/1](#))

¹³[BFL IV.1002.y 1.96](#) (1726.03.01., kihird.: 1726.09.14.), Géra Eleonóra Erzsébet: Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1704–1707. Budapest történetének forrásai. Budapest Főváros Levéltára, Budapest 2009. 43. p.

A Buda külterületén lévő keresztek és kápolnák összeírása (1727. június 30., BFL IV.1009.g II.1257.)

A szöveg fordítása:

*A Székesfehérvári- és egyéb hegyeken található keresztek és fészületek kimutatása
Buda, 1727. június utolsó napja*

A városon kívüli szőlőkben lévő keresztek, fészületek és kápolnák

A Székesfehérvári-hegyen lévő keresztek és feszületek kimutatása

Először: a Város-kútnál¹⁴ egy feszület, amit a néhai Teüfl (*Teüchl*)¹⁵ úr állíttatott. Javításra szorul.

Másodszor: Istenkútnál¹⁶ egy feszület, amit néhai Götz úr¹⁷ állíttatott.

Harmadszor: a Határréten¹⁸ egy kereszt, amit egy rác szabó emeltetett.

Negyedszer: Ugyancsak a Határréten egy kereszt, rajta egy Szent Annát ábrázoló festett táblával. Georg Schmeltzer¹⁹ állíttatta.

Ötödször: Sauttermeister²⁰ úr szőlőjénél egy kereszt, maga a néhai úr állíttatta.

Hatodszor: a Trantschamendt-kútnál²¹ egy kereszt, rajta táblával, amelyre Jézust, Máriát és Józsefet festették. Néhai Jacob Prauner²² állíttatta.

¹⁴ A Várat ellátó vízforrás egyik kútháza a Sváb-hegy és az Isten-hegy között. A kutakat és közlekedőedények elvén működő vízvezetékrendszert 1718-ban állította helyre a város Eberhard von Everling katonaorvos javaslatára Kerchensteiner Konrád jezsuita szerzetes vezetésével. Everling tiszteletére Orvos-kútnak is nevezték a kortársak. Nagy 1975. 47. és Simon 2017. 106–107. p.

¹⁵ A névalakok sok esetben torzítva szerepelnek a listában, ezért, ahol szükséges volt, az eredeti alakot külön tüntettük fel, zárójelben. Thomas Teüfl (Teüffel) pék és [1706-tól](#) pesti polgár. Neje, Julianna révén lett egy-egy szőlő tulajdonosa Márton-hegyen és a Sas-hegy alján, amit a nő előző férjével szerzett. Teüfl halála után 1712-ben az asszony új férje, a szintén pesti Johann Bärtlspenger tímár lett az új társtulajdonos. BFL IV.1009.c. 64. kötet N. 487–488. (1708.03.24.), 66. kötet N. 26. (1712.12.14.)

¹⁶ Az eredeti szöveg feltehetőleg az 1847-ben Istenkút nevet kapó, Strassbrunn néven is említett területre utal.

¹⁷ Johann Georg Götz császári ácsmester. Külső tanácsos, 1709-ben törvényszéki esküdt, 1717-től a Belső Tanács tagja, 1720-tól a Városi Kórház felügyelője. A telekkönyvekben egy szőlő szerepel a neve alatt, amit 1699-ben kapott ingyen a Budai Kamarai Adminisztrációtól a Gellért-hegyen (*auf dem Bloggberg in der Herrn riedt*). 1722-ben hunyt el, végrendeletét lásd: [BFL IV.1002.y I.594. \(1716.03.17., kihird.: 1722.07.24.\)](#), BFL IV.1009.b Lib. 4. fol. 68r (1703.11.01.), Géra 2014. 326., 359. p.

¹⁸ Szó szerint „utolsó rét”, Buda határára utalva. Az 1847-es dülöskeresztelön kapta a Határrét nevet. Ma Hosszúrét. A Döbrentei Gábor kezdeményezésére magyar nevet kapó területekről, azaz a dülöskeresztelőről, a nevekről ld. Nagy 1975. 286–287., Simon 2017. 112–114. p.

¹⁹ Védett polgár (1725.01.27.). Schmeltzer és neje, Maria Anna 1722-ben vásárolta meg 160 forintért a Határréten lévő szőlőt, amelynek szomszédságában szintén saját szőlőskertjük állt (erről azonban nem találtunk bejegyzést). Schmeltzernek emellett volt egy másik szőlője Pálvölgyben (*in der Fruchtbahren Riedt*), amit már 1706 előtt bevallás nélkül bírt. BFL IV.1009.c 64. kötet N. 73. (1706.03.26.), 69. kötet N. 568. (1722.08.27.). Georg és felesége közös, a pestisjárvány idején íródott végrendeletét ld. [BFL IV.1002.y I.2399](#) (1739.06.26., kihird.: 1739.08.31.).

²⁰ A korban a Sauttermeister család több tagja élt a városban, nem egyértelmű, melyikükre gondol az összeíró: Franz Joseph bíró, kereskedő; Friedrich polgármester; Joseph Emanuel polgármester. (Valószínűleg a Buda életében leginkább jelentős szerepet játszó Friedrich-re.) Mindegyikük jelentős szőlőbirtokkal rendelkezett, Friedrich többet is ingyen kapott a Budai Kamarai Adminisztrációtól, például 1690-ben a Székesfehérvári-hegyen a Vigadombon lévő (*auf dem Lusthügl neben der berg strasseb und dem tieffen weeg*), ugyancsak a Székesfehérvári-hegyen (*an der bergstrassen*), valamint 1699-ben a Sváb-hegyen egyet Christoph Baitz szőleje mellett. BFL IV.1009.b Lib. 2. fol 33v-34r (1697.11.25.), Lib. 4. fol. 18v

²¹ Burgerberg (a 17. század végén Új-Sasadi-hegy, 1848-tól Sasad) melletti védműre (*tranchement*) utal. Lásd még a Stadlerre vonatkozó jegyzetben.

²² 1709-ben telekkönyvi kerülő, 1716-ban horvátvárosi lakos. 1717. november 12-én szerzett polgárjogot. 1723-ban hunyt el: [BFL IV.1002.y I.1833](#) (1723.04.22., kihird.: 1723.04.29.) Egyik végrendeleti tanúja a fentebb említett Georg Schmeltzer volt, akivel valószínűleg bizalmas viszonyban állt. Végakaratóban, amelyben örökösének feleségét, Anna Barbarát tette meg, két szőlőskertjükéről beszél: az ún. felsőt hagyta nejére, az alsót pedig halála után eladatta. Mindkét szőlő a *Burgerbergen* (Új-Sasadi-hegy, ma Sasad) terület el, 1709-ben és 1716-ban vásárolták viszonylag alacsony összegért, 50-, ill. 60 forintért. BFL IV.1009.c 65. kötet N. 94. (1709.06.19.), 68. kötet N. 8. (1716.12.10.).

Hetedszer: A káptalani dézsmaállomásnál (*bey des Capitl Zehet Station*)²³ egy javításra szoruló kereszt. A néhai gombkötő²⁴ emeltette.

Nyolcadszor: Néhai Götz úr szőlőjénél, Németvölgyben²⁵ egy kereszt táblával, rajta festett feszület.

Kilencedszer: Vanossi (*Vanosy*)²⁶ polgármester úr szőlőjénél, a Sas-hegy alatt az út mentén egy Szentháromság-oszlop. Felújításra szorul.

2. kép. Barokk Szentháromság-oszlop a Törökbálinti út – Gazdagréti út sarkán 1976-ban
([Fortepan/UVATERV képszám: 99080](#))

²³ Az esztergomi káptalanra utalhat, amely a középkori Sasad település után kapott dézsmálásra jogot a jezsuiták ellenében 1702-től. Ez alapján valószínűleg a Sas-hegy környékén volt az említett dézsmaállomás, amelyről több információ nem áll rendelkezésünkre. Némethy Lajos: Nagyboldogasszonyról nevezett Budapestvári főtemplom története. Esztergom, 1876. 175.

²⁴ Az 1695-ben a Vízivárosban, 1702-ben már a Várban lakó Joseph Stadler. Stadler a nevezett szőlőt 1694-ben kapta ingyen a Budai Kamarai Adminisztrációtól, emellett volt egy másik szőlője is, amit 1690-ben szerzett hasonlóképpen, mindkettő a Burgerbergen (ma Sasad), az első a fent említett védmű (*Tranchement*) mellett. *Tranchement* nevű dűlő volt egyébként Óbudán (a Domoszló útja, Vízmosás lejtő, Erdőalja út, Harsánylejtő által határolt területen). BFL IV.1009.b 11. kötet fol. 42 (1697.09.05.), BFL Buda város Tanácsának iratai, Különféle összeírások (IV.1002.r) 1702-es összeírás, Nagy Lajos: A Víziváros XVII. század végi topográfiája. TBM 1964 (16. sz.) 221. p.

²⁵ Johann Georg Götz ács (ld. a 17-es lábjegyzetben). A németvölgyi szőlőt 1705-ben vásárolta 140 forintért. BFL IV.1009.c 64. kötet N. 3. (1705.09.23.)

²⁶ Franz Kaspar Christoph Vanossi 1711-től szindikusz, 1722-től városbíró. Az 1720-as években Friedrich Sautermeisterrel nagy befolyást gyakorolt Buda életére, a Belső Tanács tagjainak érdekeit tartották szem előtt. 1737-ben megfosztották hivatalától, vagyonától és polgárjogától. 1733-ban a várost és fürdőit népszerűsítő kiadványt adott ki. A teleklevelek jegyzőkönyveinek mutatóiban nem találtunk Vanossi szőlőjére vonatkozó bejegyzést. Géra 2014. 108–109., 251., 319. p.

Tizedszer: Spazierer (*Spacierer*)²⁷ úr szőlőjénél egy kereszt táblával. Kundorff (*Kundorf*)²⁸ néhai neje állíttatta.

Tizenegyedik: A kis Gellért-hegyen,²⁹ az óhitű bíró szőlejénél egy kereszt, amit a néhai Kludowatz (*Glodovác*)³⁰ állíttatott, rajta egy tábla az Istenanya festett képmásával.

Tizenkettedik: Szent Gellért hegyén egy nagy feszület, mellette két szobor. Sailer (*Sayller*)³¹ úr állíttatta.

Tizenharmadik: A Nap-hegy alatt, a néhai Hans Georg Offner³² szőlejénél egy kereszt.

3. kép. A Tabán és a Gellért-hegyi kálvária egy 1771-es gyógyszerészi számlán (részlet, BFL Történeti értékű iratok /IV.1019/ Nr. 51.)

²⁷ Valószínűleg a Gellért-hegyen lévő szőlőkről van szó, ahol, egy 1712-es kimutatás szerint mind Jakob Spazierernek, mind Kundorff özvegyének nagyobb szőlőskertje feküdt. Géra 2014. 346. p.

²⁸ Dionysius Kundorff bognár özvegye, Clara. A férfi 1710-ben hunyt el. [BFL IV.1002.y I.1083](#). (1710.09.06., kihird.: 1710.11.08.) Az özvegy a Pestről átköltöző fogadós, Franz Xaver Depre neje lett, s kapcsolatai révén új párját befolyáshoz juttatta: Depre 1716-ban a város alkamarása lett, később belső tanácsos. Kundorff még korábban kapott Gazdagréten két szőlőt ingyen a Budai Kamarai Adminisztrációtól. BFL IV.1009.b 11. kötet fol. 202v-203r (1697.10.26.), Géra 2014. 328. p.

²⁹ A Gellért-hegy folytatása nyugaton, később mellette létesült az ún. régi németvölgyi temető. Buda 18. századvégi térképén ld. [BFL XV.16.a.201/1](#) vagy a Lipszky-féle 1810-es térképen: [BFL XV.16.d.241/cop4](#)

³⁰ Egyértelműen nem azonosítható személy. Kludowatz / Gludovatsch néven szerepel a forrásokban egy csősz (Georg, 1703-1704) és egy Johann Kludowatz nevű főcsősz (1704), majd telekkönyvi lovas kerülő (1706, 1712, 1716). Johann-nak bejegyzett szőlői voltak a Sas-hegyen, a horvátvárosi vincellér Georgnak Zöldmálon, Pálvölgyben. BFL IV.1009.c 65. kötet N. 512., 568., 66. kötet N. 227., 69. kötet N. 70., 70., 401., 71. kötet N. 399., 722. és Géra 2009. 45. p.

³¹ Valószínűleg Franz Joseph Sailer patikus. 1715-től a várbeli Arany Egyszarvú patika tulajdonosa. 1743-ban hunyt el. [BFL IV.1002.y I.2438](#) (1739.05.01., kihird.: 1743.10.15.), Géra 2014. 280. p.

³² Johann Georg Offner újlaki lakos. Nap-hegyen lévő szőlőre nem találtunk bejegyzést, lehetséges, hogy bevallás nélkül bírta, ugyanis 1726-ban örökbefogadott fiával, Stephan Mayrral ingyen vehettek birtokba egy üres, szőlőnek való telket Pálvölgyben. A bejegyzés 1727 februárjában íródott, Offner ez alapján 1727 első félévében hunyt el. BFL IV.1009.c 70. kötet N. 199. (tanácsi végzés: 1726.12.26., bejegyzés: 1727.02.)

4. kép. A Gellért-hegyi kálvária és a Blockhaus romjai egy 1802-es céhlevélen (a nyomtatvány mintája korábbi, részlet, BFL Buda város Tanácsának iratai, Helytartótanácsi rendeletek, /IV.1002.e/ lajstromozatlan iratok, 293. doboz)

A Pál-völgyben található kikutatása

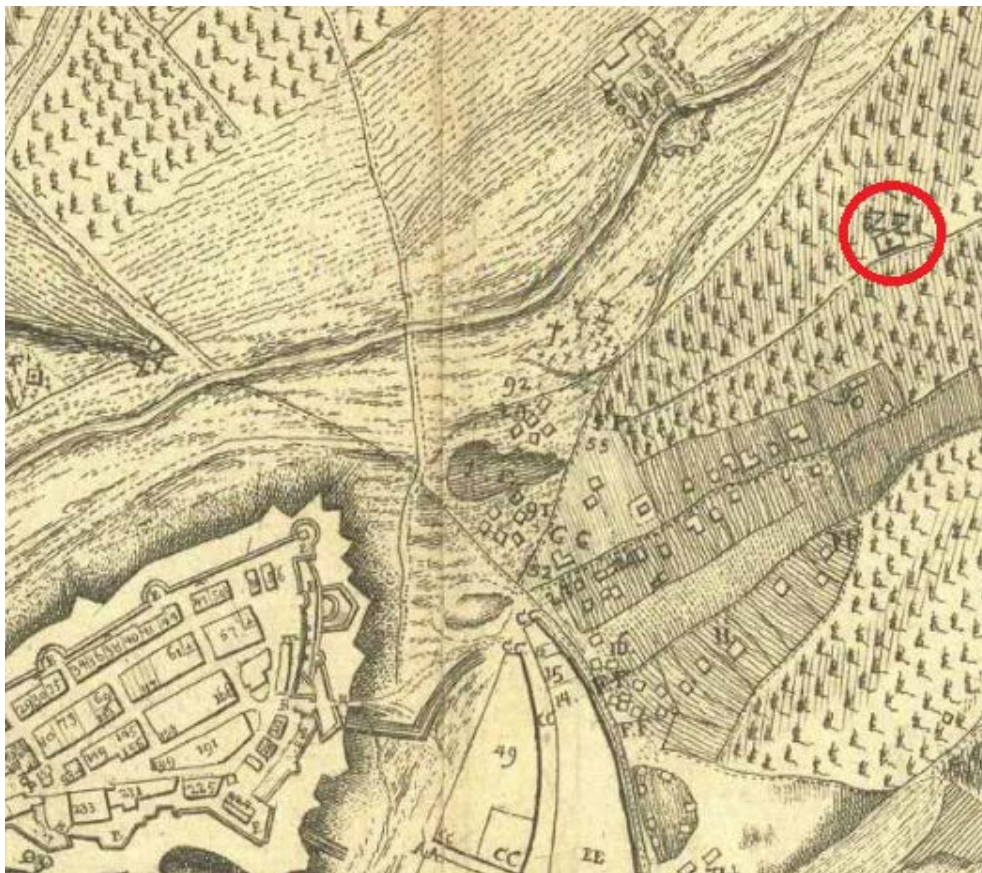
Először: A köhídnál egy kőből faragott Szűz Mária-oszlop, amit a néhai üvegesmester, Janosch (Janos)³³ emeltetett.

5. kép. Matthias Janosch (Janisch) üvegesmester Immaculatájának másolata a Krisztinavárosban (FSZEK Budapest Képtárház, azonosító: AN027164)

³³ Matthias Janosch üvegesmester. Magyar nemzetiségű, fertálymester volt a Várban, 1705-ben ideiglenes hegyemester. 1705-ben feleségével felajánlotta újlaki házát új templom céljára, hogy a külváros lakossága a háborús helyzetben (a kuruc fenyegetettség idején) ne kényszerüljön Óbudára vagy a Vízivárosba járni misére. Géra 2004. 45., Géra 2014. 63., 180. p.

Másodszor: Matikovics asszony (*Matokovehin*)³⁴ szőlőjénél egy kápolna, amit a néhai Cetto³⁵ úr emeltetett.

6. kép. Jacobo Cetto Szentháromság kápolnája (ZZ) Johann Philipp Binder 1760-as térképén (részlet, [BFL XV.16.d.241/cop14](#))

Harmadszor: Szent Rókus kápolna.

Negyedszer: A Budakeszi úton, Mosauer (*Mosaur*)³⁶ szőlőjénél egy kereszt, amit a vízivárosi szablyakészítő³⁷ állíttatott.

Ötödször: A Kovácsi út mellett egy feszület, amit néhai Baitz³⁸ úr állíttatott.

³⁴ Georg Matikovics (Mattikovitz) tabáni rác és felesége, Maria 1726-ban szerezték cserével és 25 Ft további díjjal egy másik ráctól a Pál-völgyi szőlőt. BFL IV.1009.c 71. kötet N. 158. (1726.12.17.)

³⁵ Jacobo Cetto kereskedő. A Comói-tó mellől származó férfi előbb Kassán próbált szerencsét, onnan költözött nejével Budára, ahol a város egyik legtehetősebb családja lett. A családról részletesen ld. Géra 2014. 291. p. A Cetto-párnak a Rókus-hegyen (akkor még Judenberg) volt szőlője, amit 1702-ben ingyen kaptak a Budai Kamarai Adminisztrációtól. BFL IV.1009.b 13. kötet fol. 413r (1702.05.01.)

³⁶ Johann Mosauer országúti lakos 1721-ben lett a Budakeszi úton (*in Pauli-Thall neben dem Brunweg*) lévő szőlő tulajdonosa, amit felesége, Anna előző, Matthias Leyererrel kötött házasságából hozott magával. BFL IV.1009.c 69. kötet N. 148. (1721.09.30.)

³⁷ A 17–18. század fordulóján mindössze egy szablyakészítő élt a Vízivárosban, Árvai (Orbai) Thomas (N. 78., ma Szalag utca 11.). Árvainak 1699-től volt szőlője, ekkor kapott ingyen egyet a Budai Kamarai Adminisztrációtól Pál-völgyben, azon belül az ún. Zsidó-hegyen (*auf dem Judenberg*, 1711-ben eladta, ekkor már Rókus-hegy). Ehelyett 1704-ben szerzett feleségével, Maria Magdalenával egy másik szőlőt a Zugligetben (*im Sauwinkhel*), amit 1713-ban jegyezték be a nevükre. BFL IV.1002.b 13. kötet fol. 165v (1700.03.15.), BFL IV.1009.c 65. kötet N. 365. (1711.07.20.), 66. kötet N. 229. (1713.09.19.), Nagy 1965. 218. p.

³⁸ Johann Christoph Baitz belső tanácsos (1704), majd polgármester (1710). Számos szőlőbirtok tulajdonosa, amiket részben a Budai Kamarai Adminisztrációtól kapott ingyen, részben vásárolt vagy felesége révén kapott, így a Gellért-hegyen (*in der Herrn Riedt* – az elnevezés arra utal, hogy a város tehetősebb, köztisztviselőiben álló

Hatodszor: A Kovácsi mélyút alatt egy nagy tölgyfánál egy tábla, rajta a Szűzanyával.

Hetedszer: A mélyút felett, a határnál egy ledőlt kereszt, amit a kovácsi Simon Preyer állíttatott. Közlik továbbá, hogy egy kápolnát akartak építtetni, de az éppenséggel budai földön állna.³⁹

Nyolcadszor: Ökörreten⁴⁰ Janoschitz (*Janoschütz*)⁴¹ szőlőjénél egy kereszt, rajta táblával.

Kilencedszer: Schwarzeisen (*Schwartzeysen*)⁴² szőlőjénél egy kápolnácska.

Tizedszer: Ferenc-hegyen, Werber úr⁴³ szőleje alatt egy kápolna,⁴⁴ fölötte egy kereszt.

Tizenegyedik: Szintén a Ferenc-hegyen, Nicolaus Mertz⁴⁵ szőlejénél egy kereszt, amit a néhai Kollmann (*Colman*)⁴⁶ állíttatott.

Tizenkettedik: A nagy József-hegyen,⁴⁷ az óbudai Flassl kovács szőlejénél egy kápolna, amit a néhai Teüchl⁴⁸ úr építtetett.

Tizenharmadszor: A Szent Mátyás-hegyre vezető útnál egy kápolna, benne az Istenanya.⁴⁹

Thomas Schütz⁵⁰ építtette.

polgárai szereztek itt ingatlant), Sas-hegyen. Törökvészen (*Fruchtbare Ried*) szintén több szőlőt szerzett. Baitzról ld. Géra 2009. 43. p., Géra 2014. 151. p.

³⁹ Az összeállító arra céloz, hogy a kápolna tervezett alapítója nem budai, viszont budai területen akarja azt felépíteni.

⁴⁰ 1847-ben Törökvész része lett. Nagy 1975. 286., Simon 2017. 114. p.

⁴¹ Matthias Janoschitz vagy Jánosics Mátyás, a Budai Kamarai Adminisztráció hírnöke, valószínűleg szőlőműveltetésből és borkereskedelemről élt. 1713-ban hunyt el, a vízivárosi ferencesek temetőjében hunyt el, akikre kisebb vagyont hagyott. Rájuk hagyta többek között nap-hegyi szőlője felét. Az összeírásban említett területen több szőlője volt, az egyiken 1710-ben megosztott apósával, Horváth Mátyással. BFL IV.1009.b 12. kötet fol. 282v (1698.12.22.), 14. kötet fol. 131. (1705.05.20.), BFL IV.1009.c 65. kötet N. 547–548. (1712.09.08.). [BFL IV.1002.y I.997](#) (1712.04.28., kihird.: 1713.01.06.), Géra 2014. 248–249. p.

⁴² Az 1708-ban polgárjogot szerző Michael Schwarzeisen kovács, újlaki bíró (1706–1707), majd vízivárosi esküdt (1737). Zöldmálon volt szőlője (1713), majd a mai Törökvészen (*Ochsen Rieth*, 1706), Mátyás-hegyen (1720) és a Székesfehérvári-hegyen (*in dem Hangethall*, 1726).

1743-ban hunyt el. 1739-es (első) végrendelete idején a Mátyás-hegyen volt szőlője, ezt fia, Thomas örökölte a hozzá kapcsolódó munkaeszközökkel együtt (fívére, Michael kifizetésével) és a vízivárosi házzal. Az apa ezért cserébe kötelezte fiát, hogy évente egy-egy misét mondasson érte, valamint a családjáért. Másik fia, Michael kapta a várbeli házat és egy másik szőlőt, akit szintén kötelezett arra, hogy halála emléknapiján évente mondasson érte és családjáért egy-egy emlékmisét. Schwarzeisen felesége hozott a házasságba egy szőlőt a József-hegyen és örökölt férjétől egy másikat a Márton-hegyen. Nejének szintén meghagyta, hogy a szüretből évente ajánljon fel két misét. 1743-as végakarataiban kevésbé nagyvonalú: egy szőlőt hagyott két unokájára (amit Michael fia az unokák kifizetésével vehetett magához), nevelt lánya, egyéb rokonai kisebb összegeket kaptak, egyetemes örökössévé nejét, Mariát tette. Ekkor még birtokukban volt a szőlőskert a Mátyás-hegyen. BFL IV.1009.c 65. kötet N. 108. (1706.05.15.), 66. kötet N. 144. (1713.03.31.), 69. kötet N. 88. (1720.07.15.), 71. kötet N. 140. (1726.10.15.), [BFL IV.1002.y I.2439](#) (1739.05.05. és 1743.11.10., kihird.: 1743.12.02.), Géra 2009. 47. p.

⁴³ Matthias Werber Pest-Pilis-Solt vármegye ülnöke. A teleklevelek jegyzőkönyvében egy bejegyzésben szerepel 1727 előtt, 1726-ben feleségével örökölték egy szőlőt a Sas-hegyen. BFL IV.1009.c 70. kötet N. 689. (1726.05.24.)

⁴⁴ Feltehetőleg a Szent Sír-kápolnára utal. Vanossi 1733. 29., Simon 2017. 64. p.

⁴⁵ Pék polgár. 1710-ben a Bécsi kapu előtt Xavéri Szent Ferenc tiszteletére alapított kápolnát. A Pálvölgyi-hegyen lévő három szőlőjét ingyen kapta a Budai Kamarai Adminisztrációtól. BFL IV.1009.b 11. kötet fol 298v-299 (1697.11.14.), Simon 2017. 63. p.

⁴⁶ Valószínűleg Martin Kollmann fuvaros, várbeli lakos.

⁴⁷ A kis és nagy József-hegyet ld. az első katonai felmérésen 1783-ból: [BFL XV.16.d.241/cop2](#)

⁴⁸ Valószínűleg a fentebb már említett Thomas Teüfl pék.

⁴⁹ Ma is megvan, Segítő Szűz Mária-kápolna az Ürömi út és Szépvölgyi út találkozásánál.

⁵⁰ Vincellér, 1723-ban szerzett [polgárjogot](#) köfajtőként. 1754-ben hunyt el. A többi kápolna/keresztalapítóhoz képest kevésbé vagyonos. Újlakon élt, az ottani temetőbe helyezték végső nyugalomra. A Mátyás-hegyen volt egy-, és ismeretlen helyen két másik szőlőskertje. [BFL IV.1002.y I.2509](#) (1754.03.05., kihird.: 1754.04.08.)

7. kép. A Thomas Schütz által 1705-ben alapított újlaki Segítő Szűz Mária-kápolna az 1920-as években (Ürömi út és Szépvölgyi út kereszteződése).
(FSZEK Budapest Képtárház, képszám: 022059)

Impresszum
Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternováczi Bálint,
Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu
ISSN 2939-6921